

Josefina Salord Ripoll
Institut Menorquí d'Estudis

**JOAN FUSTER I ELS SEUS CORRESPONSALS ILLENCES:
UNA CARTOGRAFIA FUSTERIANA INSULAR**

Fuster representa una nova mentalitat. No és un valencià estricte, ni un català de València, ni un valencià catalanitzat: Fuster és un element normal de la totalitat de la nostra àrea lingüística, però un element no passiu, somniador i romàntic, com algunes persones així s'anomenaren, sinó actiu i actuant.

Josep PLA¹

Aquestes paraules de Josep Pla, datades el 1962, són una bona obertura per encarar-nos a l'extensa relació que Joan Fuster va mantenir amb corresponsals il·lencs des del 1949 fins al 1992. La cartografia fusteriana insular que pretenc esbossar evidencia la importància dels seus contactes amb un ampli ventall de persones i institucions de les Illes Balears tant pel fet de pertànyer a la mateixa «nació literària», com diria Vicent Simbor,² com de compartir la voluntat d'estendre'n la consciència nacional a partir del fonament primer de l'autoconeixement i de les actuacions que se'n deriven.

Cartografiar les relacions de Joan Fuster amb els corresponsals il·lencs exigeix recórrer a l'inventari de la seva correspondència de la Biblioteca de Catalunya, que dona compte de més de 20.000 documents del 1939 al 1992, dels quals 'només' uns 2.000 són seus, però també a alguns dels desset volums fins ara publicats de la seva correspondència, «una de les més importants, pel seu volum i el seu interès, de la cultura catalana contemporània», com ha dit el seu director Antoni Furió.³ Hem de destacar-ne els volums primer, en què trobam Llorenç Villalonga al costat de Josep Carner, Marià Manent, Carles Riba, Josep Pla i Salvador Espriu; el segon dedicat a Agustí Bartra i altres noms de l'exili americà, entre els quals el de l'escriptor mallorquí exiliat a Colòmbia Francesc de Sales Aguiló; i, de manera destacada, el cinquè, amb la correspondència a Francesc de B. Moll, Aina Moll i Josep M. Llompart, a més de Joan Coromines. Amb tot, les referències insulars són presents a altres volums amb corresponsals valencians i catalans com Ernest Martínez Ferrando (vol. 3), Manuel Sanchis Guarner (vol. 4), Joaquim Maluquer (vols. 7 i 8), Albert Manent (vol. 12) i Max Cahner (vol. 13), per citar només els més significatius en aquest sentit.

---

¹ Josep PLA (1975), *Obra completa*, 29. *Homenots*, quarta sèrie. Barcelona: Edicions Destino, p. 380.

² Vicent SIMBOR ROIG (2022), *La nació literària de Joan Fuster*. València: Universitat de València.

³ Antoni FURIÓ (1997). «Pròleg a l'edició» a Joan Fuster, *Correspondència*, 1. València: Tres i Quatre, p.10

EL MÓN EDITORIAL I CULTURAL DE LES ILLES: LA RELACIÓ AMB L'EDITORIAL MOLL, L'OBRA CULTURAL BALEAR, LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA, L'ATENEU DE MAÓ I ALTRES

Les cent vint-i-una cartes amb **Francesc de B. Moll** (1903-1991), **Aina Moll** (1930-2019) com a directora editorial, i, a partir del 1961, **Josep M. Llompart** (1925-1993), publicades al volum 5 de la *Correspondència* de Joan Fuster permeten sobretot resseguir el procés de publicació de les cinc obres de Joan Fuster a l'Editorial Moll,⁴ clau en la seva projecció d'assagista als anys cinquanta, amb els problemes de censura i els referents de la vida literària i cultural, sobretot dels anys cinquanta i seixanta. El gruix i l'interès d'aquesta correspondència reclamen un seguiment detallat, que ara és impossible d'abordar en aquesta cartografia. Voldria, tanmateix, afegir una dada puntual: el fet que l'inventari de la correspondència de la Biblioteca de Catalunya doni compte d'una carta del 1951 que situa els inicis de la relació de Joan Fuster amb els Moll: és del valencià Josep Cano Marquès, del Secretariat del *Diccionari català-valencià-balear* al País Valencià, en què agraeix a Fuster que hagi acceptat de formar part de la Comissió Patrocinadora del Diccionari i li comunica la data d'una reunió a la Llotja de València.

Si la relació amb els Moll té una corba àlgida als anys cinquanta i seixanta, l'**Obra Cultural Balear (OCB)**, creada el 1962 per iniciativa de Francesc de B. Moll, es fa present amb nou documents del 1972 al 1992: primer, amb una sol·licitud del secretari Miquel Fullana per participar en el cicle de conferències «Les Illes cap a un món futur»; tres anys després, el butlletí de l'OCB dedica un article a Fuster amb motiu de la concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes; el 1978 i el 1981 condemnen els atemptats patits per Sanchis Guarnier i Fuster, mentre que el 1982 el conviden a participar en l'homenatge al filòleg valencià i estret col·laborador de Moll del 1943 al 1959, mort el 1981. El 1983 J. M. Llompart el felicita en nom de l'OCB per la medalla d'or de la Generalitat de Catalunya. I el 1989 és Fuster, com a president de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, qui fa arribar el seu suport a Voltor per l'acte vandàlic contra el repetidor de TV3. Finalment, el 1992 Antoni Mir, com a president de l'OCB, envia un telegrama i una carta de condol per la mort de Fuster.

La relació amb la **Societat Arqueològica Lul·liana (SAL)**, amb dos documents del 1988, evidencia la continuïtat del seu interès pels estudis insulars en la seva etapa de professor universitari, ja que ambdós estan relacionats amb la tramesa de la seva revista. Cal destacar que **Miquel Fullana Llompart** (1905-2000) actua, en ambdós casos, de nexa com a secretari de l'OCB, des del 1962 al 1972, i president de la Societat Arqueològica Lul·liana, del 1984 al 1988. L'inventari de la correspondència Fuster relaciona quatre documents a títol personal, el primer dels quals és un telegrama d'adhesió a l'acte d'homenatge a Fuster el 1981 després de l'atemptat, i els altres tres són cartes relacionades amb l'enviament del Butlletí de la SAL.

La relació amb l'**Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó**, amb sis cartes els darrers anys de la vida de Fuster, del 1990 al 1992, està motivada per la demanda

---

⁴ Els assaigs *El descrèdit de la realitat* (1955), *Indagacions possibles* (1958), *Judicis finals* (1960) i *Babels i Babilònies* (1972), a més dels dos volums d'història literària *La poesia catalana* (1956).

que n'ocupi la càtedra el 1990, cosa que desestima Fuster per problemes de salut, repetida el 1991, amb què el feliciten, a més, per la publicació del volum VI de l'*Obra Completa*. Finalment, el 1992 el president de l'Ateneu Francesc Tutzó escriu una carta de condol per la mort de Joan Fuster el 21 de juny.

Malgrat la reclusió de Joan Fuster els darrers anys de la seva vida, els tres documents de l'Ajuntament de Binissalem i la carta de Fuster del 1990 adveren la seva implicació fins al final amb l'obra narrativa de Llorenç Villalonga. En efecte, la sol·licitud a Fuster perquè accepti de ser membre nat de la **Fundació Llorenç Villalonga**, és acceptada per ell, a qui envien els Estatuts de la Fundació com a membre fundacional. Amb tot, declina el convit a l'acte de constitució, al qual s'adhereix.

La **Universitat de Palma**, tal com és anomenada, fa arribar el 1981 un telegrama de suport amb motiu de l'atemptat sofert. Tanmateix, les quatre cartes del 1983 i 1984 que amb aquest nom són inventariades, són en realitat de **Jaume Corbera** (1954), professor de la UIB, com a llibreria Quart Creixent sol·licitant-li que participi amb Lluís V. Aracil en una conferència commemorativa del primer aniversari de la llibreria, cosa que Fuster declina per motius de feina, i que es repeteix el 1984 amb motiu del segon aniversari.

Encara dins aquest apartat hauríem d'incorporar una sèrie de cartes de corresponsals no insulars però relacionades amb la vida cultural menorquina dels anys cinquanta i setanta. En el primer cas, em referesc a les cartes d'**Albert Manent** i d'**Ernest Martínez Ferrando**, publicades als volums 12 i 3 respectivament de la *Correspondència* de Joan Fuster, que remetent a la creació el 1954 dels Premis Menorca, de novel·la, biografia i investigació, per part de Fernando Rubió i Tuduri, en una de les primeres actuacions culturals del farmacèutic i mecenes de la nissaga materna menorquina dels Rubió i Tudurí, que retrobam en la correspondència fusteriana. A la carta del 13 de gener de 1955 Albert Manent s'adreça a Joan Fuster per demanar-li col·laboració valenciana per a la campanya d'enviament de cartes a F. Rubió per no haver contemplat l'ús del català en el premi, carta que troba resposta de Fuster el 21 de maig notificant-li que «El senyor Rubió, del premi "Menorca", degué rebre unes quantes cartes valencianes.» Ernest Martínez Ferrando, al seu torn, no només li comenta la feïnada d'estar al jurat d'aquest Premi Menorca el 17 de novembre de 1956 i la seva assistència a l'acte d'adjudicació del premi a la carta del 26 de maig de 1957 sinó que el manté al corrent de la conferència sobre tres segles de disposicions reials sobre Menorca, publicada el 1958 a *Monografías menorquinas*. En el segon cas, la carta adreçada el 1980 a Joan Fuster pel **Club Ramon Muntaner** comunicant-li la data de presentació de l'*Enciclopèdia de Menorca* a la Capella de Santa Àgata a Barcelona, i el desig que hi assisteixi, cosa que no va fer, evidència, tanmateix, el seguiment de l'activitat cultural menorquina, que, als anys setanta, deixava enrere els paràmetres franquistes anteriors i optava plenament per la catalanitat lingüística i cultural.

Tancant aquest apartat, no podem oblidar tampoc les troballes que es poden localitzar en cartes d'altres corresponsals no insulars, com la de **Josep Tremoleda i Roca** (1932-1999), escriptor i promotor cultural, un dels fundadors de la revista *Cavall Fort*, de la qual fou director fins al 1979, que, en una carta no datada d'una correspondència que s'inicia el 1958, li demana a Joan Fuster que enviï a Ferran

Sanchis Cardona unes paraules a favor del projecte que li presenta de fer una revista infantil a València i a Mallorca.

LES RELACIONS AMB ESCRIPTORS ILLENCES

Les relacions epistolars amb escriptors illencs són d'un gruix i d'una importància extraordinaris perquè s'estenen a contactes personals, participacions conjuntes en trobades i jurats literaris, redacció d'articles, propostes editorials... La relació va de Francesc de Sales Aguiló i els destacadament poetes Miquel Dolç, Miquel Forteza, Llorenç Moyà, Jaume Vidal Alcover, Bernat Vidal i Tomàs, Blai Bonet, Josep M. Llompart, Gumersind Gomila i Marià Villangómez al narrador Llorenç Villalonga, i als escriptors més polivalents Nicolau M. Rubió i Tudurí i Baltasar Porcel. Pel seu gruix sobresurten les correspondències amb Miquel Dolç i Baltasar Porcel.

La primera relació, l'estableix amb **Francesc de Sales Aguiló**, amb dues cartes publicades de l'escriptor mallorquí exiliat a Colòmbia: l'una del 10-1-1950, en què respon a l'enviada per Fuster el 2-12-1949, i l'altra del 29-9-1950, publicades al volum 2 de la *Correspondència* de Joan Fuster, i reeditades i comentades en un marc més ampli per David Ginard.⁵ La seva importància és cabdal perquè, gràcies a Aguiló, Joan Fuster⁶ va entrar en contacte amb l'exili mexicà, va col·laborar a *La Nostra Revista* i a *Pont Blau* i va veure com se li obrien les portes de Barcelona, arraconant el seu perfil de poeta i apostant pel d'assagista.

Un primer bloc de cartes se situen als anys cinquanta: del mateix 1950 és una carta de **Miquel Forteza** (1888-1969), en què felicita Fuster pel seu sant i fa comentaris elogiosos de la seua poesia. Cal assenyalar de passada l'interès de Fuster pel seu assaig posterior, *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca* (1966) d'acord amb la carta del 1969 d'Antoni Torres demanant-li si té el llibre. Del 1951 són dues cartes de **Joan Pons Martorell** (1930-?), l'editor d'Estel Filant, a la primera de les quals es posa en contacte amb Fuster per enviar-li el primer volum publicat i el catàleg dels propers llibres, en què contempla la publicació del poemari *Desfici* de Francesc de Paula Burguera, amic suecà de Fuster, mentre que a la segona li agraeix que li hagi enviat *Va morir tan bella* alhora que li parla de la publicació de *Clavell de venes* (1951), poemari seu que va ser prologat per Jaume Vidal Alcover, i li demana que faci circular la propaganda de l'editorial Estel Filant, projecte que, tanmateix, no va reeixir. **Llorenç Moyà** (1916-1981) n'hi envia dues: l'una, del 1953, és la sol·licitud d'un article seu per a la revista *Raixà* mentre que l'altra, del 1955, és d'agraïment a Fuster per l'enviament d'un exemplar de la seua obra poètica *Criatura dolcíssima*, que comenta, segurament en la mateixa línia de la carta del 1954 de **Bernat Vidal i Tomàs** (1918-1971), també de comentaris de la seva poesia, a més d'altres de caire professional. D'una altra índole són les cinc cartes del controvertit i més jove **Llorenç Vidal** (1936) entre el 1957 i el 1959, iniciades amb la demanda a Fuster perquè col·labori a la revista *Ponent*, que havia

---

⁵ Vegeu David GINARD I FÉRON (2009), «Des de "Fora Mallorca". Contribució a l'epistolari de Francesc de sales Aguiló a l'exili», *Randa*, 63, p. 159-197.

⁶ Joan FUSTER, «Cataluña desde Colombia», *Verbo. Cuadernos literarios*, 18 (agost-setembre 1950), p. 27-28. https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

endegat el 1956, i amb comentaris sobre el premi La Crítica,⁷ de què Fuster és membre del jurat. En una carta sense datació Vidal li consulta un dubte sobre el certamen del SEV (Sociedad Excursionista de València) per a universitaris i li demana autorització per publicar un poema seu a *Ponent*. A la mateixa generació pertany el poeta i narrador, de signe i valor ben diferent, **Miquel Bauçà** (1940-2004), del qual es conserven tres cartes posteriors, dues del 1963 i una del 1973, a la primera de les quals sol·licita a Fuster un llistat de la seva obra per a referenciar-la a l'*Enciclopedia Literaria Universal* de l'Editorial Salvat; a la segona el convida al seu matrimoni, i a la tercera li envia poemes demanant-li ajuda econòmica per publicar-los.

A aquests corresponsals mallorquins cal afegir-hi el poeta menorquí **Gumersind Gomila** (1905-1970) i l'eivissenc **Marià Villangómez** (1913-2002). El primer, des de Perpinyà on vivia des de jove i on va desenrotllar la seva tasca poètica i de ceramista, envia el 1961 a Joan Fuster una carta i felicitació nadalenca, amb la foto d'un gerro seu, agraint-li l'enviament dels dos volums d'una obra seua, i lamentant no haver-se assabentat de l'estada de Fuster a Perpinyà per veure'l. Del segon Marià Villangómez, que devia haver conegut Fuster a les Converses Poètiques de Formentor el 1959,⁸ se'n conserva només una tarja del 1960, en què comunica a Fuster la publicació a una revista d'algunes traduccions franceses —de què també parla Joaquim Maluquer a Fuster en una carta publicada del 28-12-1960— i fa comentaris sobre la seua propera visita a València i a l'amistat amb Fuster.

Més gruix, recorregut cronològic i interès ofereixen les cartes de Jaume Vidal Alcover, Josep Maria Llompart, Blai Bonet i, de manera destacada, Miquel Dolç. De **Jaume Vidal Alcover** (1923-1991) ens han pervingut dotze documents del 1952 al 1981, dos d'ells sense datar: la postal en què li demana el llibre de Johan Huizinga, *El otoño de la Edad Media*, i la carta proposant a Fuster de col·laborar en l'homenatge a Juan Ramón Jiménez per a la revista *Claustro*, en què Fuster va col·laborar fins que els seus amics Vicent Ventura, Josep Garcia Richart i Josep Iborra van deixar de ser-ne els artífexs el 1951.⁹ Les tres primeres cartes del 1952 són comentaris a la poesia de Fuster i tramesa de poemes propis. El 1953 li agraeix l'article publicat a *Pont Blau*¹⁰ i li fa comentaris sobre *Raixà* mentre que el 1954 és Fuster que se li adreça amb comentaris del seu viatge a Palma per assistir als Jocs Florals. Després del seu establiment a València del 1953 al 1959 per estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat, cosa que li va permetre un contacte directe amb Joan Fuster i Miquel Dolç com a professor universitari, el 1959 reprèn puntualment el contacte epistolar amb motiu de la commemoració ausiasmarquiana per anunciar-li la seva conferència a València sobre Ausiàs March i la seva presentació al Premi Ausiàs March. Deu anys més tard, concreta

---

⁷ Caldria aquí afegir les dues cartes de **Gregori Mir** com a promotor de *Ponent*, de l'any 1957 incidint en la seva participació com a jurat del premi, per més que es reprenen el 1974, amb la tramesa d'una obra, i el 1981 donant suport a Fuster amb motiu de l'atemptat i adherint-se a l'homenatge a la plaça de bous de València.

⁸ Isidor MARI, «Joan Fuster i les Pitiüses». https://www.caib.cat/sites/anyjoanfuster/ca/articles_actuais/

⁹ Vegeu Joan FUSTER, *Correspondència*, 6, Vicent Ventura, Josep Garcia Richart. València: 3i4, Universitat de València.

¹⁰ Joan FUSTER, «L'Hora verda, per Jaume Vidal Alcover», *Pont Blau*, 10, juliol-agost 1953, p. 186 i 188. https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

amb Fuster la data de presentació de llibres de l'editorial Nova Terra i li envia records de Maria Aurèlia Capmany, que es farà present a les dues cartes del 1970, en la primera de les quals Vidal li envia un llibre d'ella, amb una nota manuscrita seva, i la segona ja és conjunta convidant-lo al Misteri d'Elx. Clou la correspondència un telegrama de suport per l'atemptat de 1981.

La correspondència amb el **Josep Maria Llompart** (1925-1993) poeta i home de cultura, deslligada de la seva activitat posterior a l'Editorial Moll, ha estat també publicada al volum 5 de la *Correspondència* de Joan Fuster. Es tracta de vint-i-quatre documents del 1956 al 1982, iniciats amb la proposta, acceptada per Fuster, de publicar un poemari a la col·lecció, finalment fallida, de poesia a partir de l'activitat editorial que vol emprendre la revista *Papeles de Son Armadans*, de la qual Llompart era secretari de redacció. El 1959 li proposa d'escriure un article sobre el I Coloquio Internacional de Novela, celebrat a Formentor, que es publica a *Papeles de Son Armadans*, a més del que escriu per a *Levante*.¹¹ Les dues cartes del 1961 són, primer, d'agraïment per l'article publicat a *Destino* sobre *Poemes de Mondragó*,¹² i, després, de sol·licitud d'una conferència al Círcol Mallorquí sobre Joan Alcover. Del 1962 són les nou cartes creuades sobre la conferència, a la fi frustrada; l'enhorabona per *Nosaltres, els valencians*, de què ha escrit una recensió, així com de *Qüestió de noms*. El 1965 és Llompart que agraeix a Fuster l'article que ha dedicat al seu llibre *La literatura moderna a les Balears*,¹³ mentre que les dues cartes de Llompart del 1966 són d'invitació de Llompart i de denegació de Fuster de participar en una festa literària al santuari de Lluç. Les primeres tres cartes del 1968 tracten d'un nou convidat a Fuster, ara acceptat, de fer una conferència a l'Aula de Novel·la a Palma, tot i que finalment suspès per decisió política, mentre que la quarta és l'anunci de la tramesa dels treballs dels Jocs Florals de la Llengua Catalana de Zurich, del consistori dels quals formaven part ambdós. A partir d'aquí hi ha un salt fins al 1973, amb una carta de Joan Fuster en què disculpa la seva anada a Palma per participar en un concurs d'assaig, del jurat del qual forma part, i el 1982 amb un telegrama de Fuster felicitant Llompart per la concessió del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, d'una banda, i una targeta d'agraïment, de l'altra. Finalment, cal destacar que la relació entre Joan Fuster i Josep M. Llompart es fa present a altres correspondències com a la carta del 1967 de Josep M. Espinàs en què sol·licita a Fuster la participació amb Llompart en el text d'un disc d'homenatge a Pompeu Fabra.

La correspondència amb **Blai Bonet** (1926-1997), tot i la valoració enormement positiva de Fuster per la seva obra, és força minsa: una postal de Bonet a manera de recordatori del 1959 des de Formentor, on ambdós eren presents participant a les Converses Poètiques,¹⁴ i, tot just després, al I Col·loqui Internacional de Novel·la; dues

---

¹¹ Joan FUSTER, «El I Coloquio Internacional sobre Novela», *Levante*, 7 juny 1959.

https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

¹² Joan FUSTER, «Llompart, poeta», *Destino*, 1264, 28 octubre 1961, p. 49.

https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

¹³ Joan FUSTER, «Las islas con su voz», *Destino*, 1467, 18 setembre 1965, p. 32.

https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

¹⁴ Joan FUSTER, «Las conversaciones poéticas en Formentor», *Levante*, 28 maig 1959, i «Poetas en Formentor», *Levante*, 2 juny 1959. https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

cartes del 1963, l'una de Bonet, amb l'altra de resposta de Fuster, enviant-li un article que ha fet a *Destino*, comentant-n'hi un altre que està fent sobre ell i fent-li preguntes sobre catalanisme i les seves obres *Nosaltres, els valencians* i *El País Valenciano*. La darrera és una tardana felicitació nadalenca del 1981 expressant-li la seva estima.

Pel que fa a les relaciones que giren al voltant, sobretot però no només, de la poesia sobresurt la de **Miquel Dolç** (1912-1994), com a filòleg, crític literari, traductor de clàssics llatins i professor a la Universitat de València (1957-1968), amb el contacte personal amb Fuster que això va comportar durant aquests anys, abans del seu trasllat a la Universitat Autònoma de Madrid. L'article que Pere Rosselló Bover ha dedicat a la relació entre Joan Fuster i Miquel Dolç,¹⁵ la coneixença personal dels quals data el 1949, em permet ara cartografiar només sumàriament els vint-i-sis documents del 1956 al 1978. La correspondència s'inicia amb la demanda de Dolç d'un llistat de les seves obres per a la seva tasca de crític literari a *Destino* (a la qual correspon Fuster amb la tramesa de poemaris) i perquè intercedeixi per poder traslladar-se de la Universitat de Sevilla a la de València. El 1958, a més de comentar ambdós el seu nomenament com a membres del jurat d'un premi literari de la Diputació de València, Fuster li envia la crítica a la traducció de *Silves* d'Estaci i Dolç la d'*Indagacions possibles* a *Jornada*, i intercanvien comentaris sobre l'obra poètica i traductora de Dolç i la de Fuster, els quals s'incrementen el 1959 amb la publicació de la traducció de Dolç de *L'Eneida*, a qui Dolç agraeix la crítica de Fuster a *Levante*.¹⁶ Dolç, a més, li demana que assisteixi a l'acte de constitució de l'Aula Ausiàs March a l'Ateneu Mercantil de València, amb la participació de Joan Sales, i que participi el 1960 en una Festa de la Poesia a la Facultat de Lletres de la Universitat de València llegint poemes seus. El 1962 Dolç li envia còpies de la ressenya per a la revista *Universidad* de Saragossa del llibre de Fuster en col·laboració amb l'historiador Joan Reglà *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler*. La relació agafa un to més personal l'any 1966 mentre que el 1968 Dolç li demana per assistir a l'acte d'homenatge a Fuster amb motiu de la publicació del primer volum de l'*Obra completa* de Fuster. L'enviament a Fuster de l'article que Dolç dedica a la *Literatura catalana contemporània*¹⁷ el 1972 dona pas a una relació sostinguda al llarg dels anys setanta, amb la tramesa de nous articles dedicats a *El País Valenciano*¹⁸ amb motiu de la 1a edició en català dins *Obres completes III*, als volums de la col·lecció Clàssics Albatros,¹⁹ de què era director literari Joan Fuster, i a *Obres completes IV. Assaigs*, 1.²⁰ Fuster no només li forneix exemplars de la col·lecció Clàssics Albatros i el *Diccionario crítico de los escritores catalanes* de Fèlix Torres Amat, publicat a

¹⁵ Pere ROSSELLÓ BOVER, «Joan Fuster i Miquel Dolç»,

https://www.caib.cat/sites/anyjoanfuster/ca/articulos_actuales/

¹⁶ Joan FUSTER, «Virgilio y nosotros», *Levante*, 7 març 1959; «Conversación con Miquel Dolç», *Levante*, 17 maig 1959. https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

¹⁷ Miquel DOLÇ, «La literatura catalana contemporània de Joan Fuster», *La Vanguardia*, 10 agost 1972, p. 42. https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

¹⁸ Miquel DOLÇ, «Joan Fuster ante el País Valenciano», *La Vanguardia*, 23 març 1972, p. 49.

https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

¹⁹ Miquel DOLÇ, «Una recuperación necesaria. Retorno a los textos medievales catalanes», *La Vanguardia*, 13 desembre 1973, p. 53. https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

²⁰ Miquel DOLÇ, «Los ensayos de Joan Fuster», *La Vanguardia*, 9 octubre 1975, p. 51.

https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

Barcelona-Sueca dins Documents de Cultura-facsímils, sinó que mantenen l'interès poètic, i fins Joan Fuster li demana el 1975 que assisteixi als Premis Octubre per poder parlar amb ell. Tot i que la relació epistolar no es ressent amb el trasllat el 1968 de Miquel Dolç a la Universitat Autònoma de Madrid, des de la qual envia salutacions a Joan Fuster com a degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, la que ens ha pervingut s'estronca el 1978.

Nicolau Maria Rubió i Tudurí, Llorenç Villalonga i Baltasar Porcel ens situen de ple en tres grans noms de la narrativa insular amb qui Joan Fuster va mantenir una relació epistolar important. En primer lloc, les nou cartes entre 1960 i 1972 de la correspondència amb **Nicolau Maria Rubió i Tudurí** (1891-1981), el menorquí que va desenrotllar la seva obra literària i arquitectònica des de Barcelona, giren al voltant de la publicació de la novel·la *No ho sap ningú*, desestimada al Premi Sant Jordi, al Club dels novel·listes de Joan Sales (la correspondència del qual contribueix a eixamplar el tema) gràcies a les gestions de Joan Fuster, d'una banda, i de la proposta de Fuster de publicar traduït l'assaig francès *La patrie latine*, publicat a París el 1945, a l'editorial AC de què era el director literari. El detallat article que li ha dedicat Josep M. Quintana²¹ en ressegueix tot el procés. Caldria afegir-hi, en un altre àmbit, la carta del seu germà **Santiago Rubió i Tudurí** (1892-1980), enginyer, que, en una carta del 1977 felicita Fuster pel seu article de *La Vanguardia* sobre l'energia atòmica que li ha agradat molt, per la qual cosa li demana que consulti la seua obra *Rotaciones corpusculares* (1952) publicada per l'Editorial Gili.

Les desset cartes entre el 1962 i el 1975 de **Llorenç Villalonga** (1897-1980) han estat publicades al volum 1 de la *Correspondència* de Joan Fuster. Hi trobam tres cartes del 1962 amb l'inici de la relació amb l'agraïment de Villalonga per l'article, sobre *Bearn* i la traducció d'*El Guepard*, a *Destino*²² de Joan Fuster, de qui afirma que «tots el tenim pel més intel·ligent entre els crítics i assagistes actuals de les lletres catalanes». Les dues restants són, primer, de resposta a la de Fuster agraint-li l'article sobre *Judicis finals* però sobretot de comentari de les afinitats entre ells dos i Espriu, i, finalment, d'enviament de l'article admiratiu sobre *Nosaltres, els valencians*, un llibre que qualifica d'«insòlit» i de «raig de llum entre l'incultura, la pobresa i la confusió que ens rodeja.» El 12 de febrer de 1963 es posa al seu costat després d'haver llegit a la premsa valenciana els atacs contra Fuster arran de la publicació d'*El País Valencià*, cosa que reitera a la del 7 de març després de fer-li saber la lectura del pròleg de Fuster a l'*Obra poètica* d'Espriu. Les dues cartes del 1964 són d'agraïment per la tasca de crític «que fa jugar la intel·ligència» i de comentaris sobre la literatura catalana, que, amb obres com *La plaça del Diamant*, veu molt millor que la castellana. La carta del 1965 és d'elogi a *Diccionari per a ociosos*, de què ha escrit un article, i d'interès per la recepció de la seva obra. La del 3 de setembre del 1968 és especialment interessant perquè, a més de comentar la sol·licitud de col·laboració a *Destino*, deixa constància de la primera

---

²¹ Josep M. QUINTANA, «Joan Fuster, Nicolau M. Rubió i Joan Sales, una relació triangular». https://www.caib.cat/sites/anyjoanfuster/ca/articles_actuais/

²² Joan FUSTER, «Aristocracias insulares», *Destino*, 1288, 14 abril 1962, p. 34-35. https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

trobada d'ambdós a Mallorca i fa comentaris sobre «l'actual civilització» i els joves del París del maig del 68, comentaris que són represos a la del 18 de setembre després d'haver-ne rebuda una de Fuster, a la del 21 d'octubre i a la del 8 de novembre amb el diàleg intel·lectual que comporta. Les cinc darreres cartes del 1969 al 1975 són més puntuals d'agraïment per l'espai que concedeix Fuster a la seva obra tant a *Destino* com a la *Literatura catalana contemporània*, i, tancant la correspondència, de felicitació a Fuster pel Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, que relaciona amb el tema recurrent de la necessària revifalla de la cultura occidental.

La correspondència més voluminosa d'un escriptor illenc amb Joan Fuster és la de **Baltasar Porcel** (1937-2009), formada per 51 documents del 1961 al 1974. El gruix de la correspondència, que abraça sobretot els anys seixanta, s'inicia amb una carta de Porcel del 1961 en què li envia un article de Llorenç Villalonga del *Diario de Mallorca* en què parla d'ell i de *Judicis finals* (1960). Tot seguit el tema és la seva pròpia obra *Solnegre* i l'agraïment per la crítica que Fuster ha publicat a *Destino*.²³ Diferents cartes entre el 1963 i el 1965 giren al voltant de la participació de Joan Fuster com a membre del jurat del Premi de la Crítica. Una quinzena de cartes entre el 1963 i el 1964 tracten sobre l'encàrrec que li fa com a director de les Guies Planeta perquè faci una guia d'Alacant, que es publicarà el 1965 amb el títol *Alicante y la Costa Blanca*. A l'entremig li fa comentaris sobre *Els escorpins*, li agraeix l'article sobre *La lluna i el Cala Llamp* abans de fer-li noves propostes, com que faci d'intermediari perquè Josep Pla accepti fer un treball sobre Barcelona o que el mateix Joan Fuster col·labori amb altres projectes. Ja el 1965 és Porcel el qui escriu sobre Fuster al *Diario de Barcelona*²⁴ alhora que li demana un pròleg per a la seva propera novel·la a Proa, *Els escorpins*. El tema de la censura hi és també present així com comentaris a *Diccionari per a ociosos* (1965) i a *Causar-se d'esperar*. El Porcel entrevistador a *Serra d'Or* li envia les preguntes i li demana fotografies.²⁵ El tema de les guies és reprès amb l'oferta d'una guia de València, per a la qual fins i tot Porcel li anuncia la seva visita i la del fotògraf Barceló. El 1966 Porcel li envia propostes per a la col·lecció *Cara i Creu* i per al «llibre sobre terres dels Països Catalans», tot fent-se presents els noms de Josep M. Llompart i Josep Melià. La correspondència es tanca el 1974 amb cartes d'agraïment per un article de Fuster sobre la seva novel·la *Difunts sota els ametllers en flor*, la demanda d'un sobre el llibre andorrà d'Antoni Morell i Elida Amigó *693 anys després*, i, finalment, el convit a participar en una taula rodona sobre Josep Pla i el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, que Fuster no accepta tot i que escriu un article sobre el tema a *Tele/Exprés*.

Dos altres noms d'escriptors mallorquins de la generació més jove apareixen a la correspondència de Joan Fuster: en primer lloc, **Gabriel Janer Manila** (1940), de manera indirecta en una carta del 1972 de l'escriptor i periodista Amadeu Fabregat convidant Fuster a una xerrada del novel·lista mallorquí, juntament amb Maria Aurèlia Capmany, a la Casa de Catalunya de València. En segon lloc, **Maria Antònia Oliver** (1946-2022) en el seu vessant periodístic d'acord amb la carta que el 1979 adreça a Joan

²³ Joan FUSTER, «*Solnegre*, de Porcel», *Destino*, 1249, 15 juliol 1961, p. 38.

²⁴ Baltasar PORCEL, «La obra de Fuster», *Diario de Barcelona*, 27 novembre 1965.

https://www.illesbalears.cat/sites/anyjoanfuster/ca/en_dialeg/

²⁵ Baltasar PORCEL, «Joan Fuster, indagador», *Serra d'Or*, desembre 1965, p. 99-104.

Fuster demanant-li filmar, en el seu proper viatge a València, una entrevista sobre *L'Espill*, la revista trimestral dirigida per Joan Fuster i editada per Eliseu Climent.

LES RELACIONS AMB ELS ESTUDIOSOS ILLENCES

La xarxa de relacions literàries s'eixampla amb estudiosos de diferents àmbits, entre els quals sobresurten Josep Massot i Muntaner i Antoni-Lluc Ferrer per l'interès i l'extensió de la correspondència, vint-i-nou documents en ambdós casos entre els anys seixanta i els vuitanta. Abans d'esbossar-ne el contingut, cal cartografiar altres figures rellevants: en primer lloc, **Vicenç M. Rosselló Verger** (1931), catedràtic de Geografia de la Universitat de València, amb qui va mantenir una llarga relació,²⁶ de la qual resten quatre cartes entre el 1965 i el 1981 i una tarja d'adhesió el 1981 arran de l'atemptat. És Fuster qui inicia la correspondència demanant-li que col·labori com a assessor en el projecte de divisió comarcal del País Valencià, cosa que Rosselló accepta tot enviant-li un informe sobre «comarques corresponents a la província d'Alacant». El 1968 el felicita per l'homenatge amb motiu de la publicació del volum 1r de l'*Obra completa*, i el 1981, com a vicerector d'ordenació acadèmica de la Universitat de València, li demana que col·labori amb un article al número d'homenatge a Sanchis Guarner a *Cuadernos de Filología*.

En segon lloc, de **Joan Oleza Simó** (1946) —traslladat a València el 1960, catedràtic de literatura espanyola de la Universitat de València des del 1979, i novel·lista en català i castellà—, se'n conserven dues cartes: l'una és de Joan Fuster del 1987 en què li comunica la impossibilitat d'acudir al sopar-homenatge als supervivents del II Congrés Internacional d'escriptors per a la defensa de la Cultura, i li demana que faci pública la seva adhesió; l'altra, sense datar tot i que segurament del 1981, d'Oleza enviant a Fuster la seua última novel·la perquè la llegeixi i en digui unes paraules a l'acte de presentació junt a Jaume Pérez Montaner.

També el menorquí establert a Mallorca **Josep Mascaró Passarius** (1923-1996), arqueòleg, cartògraf, historiador i especialista en toponímia, va mantenir contacte amb Joan Fuster, tot i que les dues cartes del 1983 no se centren en aquests interessos. A la primera felicita Fuster per la concessió de la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya, tot comunicant-li l'enviament d'unes fotos de l'acte; a la segona, li fa arribar un article aparegut al diari de Felanitx on s'anuncia la seua consideració com a persona non grata pel grup d'oposició a l'Ajuntament de València.

La correspondència d'**Antoni-Lluc Ferrer** (1942), filòleg, escriptor i traductor, s'inicia el 1968 amb la sol·licitud perquè Fuster participi en un cicle de conferències literàries a la Universitat de Palma; continua amb la comunicació d'una entrevista mallorquina a Fuster i de referències bibliogràfiques, i amb l'agraïment per un llibre que li ha enviat, amb comentaris editorials. Els deu documents del 1969 es mouen entre els comentaris d'estudis literaris (un treball sobre l'escriptor vuitcentista Martí Genís i Aguilar), l'anunci d'una visita a Sueca, l'interès perquè Fuster faci la veu «Països

---

²⁶ Vicenç ROSSELLÓ VERGER, «El meu Joan Fuster».
https://www.caib.cat/sites/anyjoanfuster/ca/articles_actuais/

Catalans» per a l'Enciclopèdia Salvat, decisions editorials de la Gran Enciclopèdia Catalana, informació sobre obres que li poden interessar o l'enviament de llibres, i, en fi, comentaris de signe més personal o relacionats amb amistats com Joaquim Molas o Josep M. Benet i Jornet. Les quatre cartes del 1970, escrites des d'Ais de Provença, a la Facultat de Lletres de la qual és professor, ofereixen una informació detallada sobre els intercanvis intel·lectuals i de llibres, com el de Montaigne a través de Jordi Castellanos o d'altres per mitjà de Joaquim Molas; sobre properes novetats com el llibre de Joan Lluís Marfany dedicat al Modernisme, que no es publicarà fins al 1975 per Curial; sobre la seva vida de professor universitari, amb retalls de la premsa francesa que podien interessar el Fuster assagista. La comunicació, tallada fins al 1975 en què Ferrer li notifica una notícia familiar, és represa el 1977 amb quatre cartes, una de les quals és de Fuster demanant-li que li envii els llibres francesos sobre el País Valencià de què li ha parlat, alhora que li expressa el seu desinterès pel món cultural català, massa polititzat; el felicita per l'obtenció d'un premi literari, segurament el Premi Prudenci Bertrana 1977 per *Dies d'ira a l'illa*, i li anuncia l'enviament d'*El virgo de Vicenteta* que ha editat, amb les consegüent respostes de Ferrer comentant la novel·la premiada, *Diccionari per a ociosos*, de què ha escrit un article, i fins les col·laboracions de Fuster al diari *Avui* i les dinàmiques dels jurats literaris de Catalunya. El 1978 Antoni-Lluc Ferrer es fa present per mostrar-li el seu suport davant l'atemptat sofert, com també farà el 1981, en què tres de les cinc cartes giren al voltant de la nova novel·la anomenada *Dies d'ira i dies d'ara*, l'original de la qual envia a Fuster perquè l'aconselli sobre la seva publicació, que li contesta i li parla del pròleg que té pendent d'una altra obra seva, i la darrera fa referència justament a aquesta obra, que anomena *Diccionari d'un lector*, amb un pròleg de Fuster, que li agraeix.

Els vint-i-nou documents de la correspondència **Josep Massot i Muntaner** (1941-2022) entre el 1966 al 1984 ofereixen molts elements de l'amistat cultural entre ambdós.²⁷ La primera carta és d'agraïment de Massot a Fuster per les notícies sobre cançons de Mallorca, a més de comentaris sobre diferents llibres, però el gros de la correspondència se situa als anys setanta: les tres cartes del 1973 contenen, en primer lloc, elogis a Fuster per la que qualifica de magnífica edició d'uns *Misteris de Corpus*, la comunicació de la publicació d'*Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*, el segon llibre publicat per Massot en què cita Joan Fuster,²⁸ i el proper enregistrament d'un disc de cant gregorià. Després, li sol·licita articles per revisar-los, li elogia el seu darrer treball, segurament *Literatura catalana contemporània* (1972), i elogia també i posa a la seva disposició la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Finalment, li agraeix l'enviament del cançoner *Flor d'enamorats* de Joan de Timoneda, editat per Fuster el 1971, a qui demana una crítica per a *Serra d'Or*; alhora que li demana si ha rebut el llibre *Aproximació a la història religiosa...* i per la seva propera anada a Montserrat. Les dues cartes del 1974 giren al voltant de la sol·licitud de Massot, com a secretari de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, perquè

²⁷ Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, «Joan Fuster i Serra d'Or», *Anuari Verdaguer*, núm. 16, 2008, p. 319-342.

²⁸ Cita *Literatura catalana contemporània* (1972) i parteix de citacions del Joan Fuster de *Nosaltres, els valencians* (1962) al capítol «El País Valencià i les Illes».

participi al IV Col·loqui Internacional, que s'ha de celebrar a Basilea el 1976, parlant de la literatura contemporània, fet que no es produí; li manifesta també el seu interès perquè el visiti a Montserrat per parlar de qüestions valencianes. A partir del 1975, Massot no només continua enviant-li llibres (el 1976, *La Guerra Civil a Mallorca* amb què inicia la seva tasca d'historiador en aquesta temàtica; el 1977 *Església i societat a la Mallorca del segle XX*), sobretot de la Biblioteca Serra d'Or, sinó que li demana constantment un llibre seu per a aquesta col·lecció, cosa que no s'esdevindrà fins al 1989 amb la publicació de *Llibres i problemes del Renaixement*, editat no ja en aquesta col·lecció sinó a la Biblioteca Sanchis Guarner de l'Institut de Filologia Valenciana i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, fet de què no queda constància a l'epistolari. Alhora Massot li demana diferents títols de la col·lecció Lletra menuda de facsímils, que Fuster dirigia, i mostra el seu interès per reunir-se amb ell a Barcelona. El 1978-79, el director de la revista *Randa*, creada el 1975, li demana un article per als números d'homenatge a Francesc de B. Moll, amb un resultat negatiu. Alhora, li fa arribar el seu suport pel primer atemptat sofert per Fuster, li envia *Retrats paral·lels* de Montserrat Roig, s'interessa per la reedició de l'Antologia d'Ausiàs March i els canvis en la segona edició, carta a què respon Joan Fuster, que fa també referència al recull d'articles per a ser publicats a la Biblioteca Serra d'Or, tema que es perllongarà fins al 1983. A la represa de la temàtica des del 1981, s'hi afegeix els comentaris a la revista *L'Espill*, dirigida per Joan Fuster, el seu artífex, i sobretot al projecte fusterià, a la fi frustrat, d'escriure una història social de la llengua. Massot ofereix no només suport a Fuster després del greu atemptat sinó que li ofereix una cambra al monestir per si vol desconnectar del que ha passat. El 1983 li demana el text de la conferència del Tercer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica, celebrat a Toronto el 1982, cosa a què Fuster no pot correspondre perquè la va fer a partir d'un guió perdut; també es disculpa per no poder-li enviar cap text seu per a la col·lecció Biblioteca Serra d'Or. El 1984 Fuster s'adreça a Massot per demanar-li ajuda per a la transcripció d'un manuscrit del segle XVI sobre les Constitucions del monestir de sant Josep de València, cosa que en una carta posterior Fuster li agraeix, a més de comentar i recomanar-li l'obra d'Ignacio Aramburu. Finalment, en una carta sense datar, Massot li envia un llibre seu perquè en faci una crítica literària.

Finalment, cal deixar constància d'un estudiós no illenc però determinant en la recuperació i projecció de la Menorca il·lustrada, **Jordi Carbonell** (1924-2016), tan lligat a la trajectòria del Fuster no només editor i historiador de la literatura i de la llengua sinó també cívic. Va ser el barceloní que, en una carta del 1972, li va demanar que dediqués un article al que Carbonell va anomenar el *període menorquí de la literatura catalana*, amb força referències escampades a l'obra de Fuster, i li va donar compte de l'estudi sobre el gramàtic i lexicògraf Antoni Febrer i Cardona pel seu interès a fer una història social de la llengua catalana.

La publicació el 1962 de *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster va tenir un fort impacte a les Illes com molt bé han estudiat Gabriel Ensenyat²⁹ i Nel Martí.³⁰ Jo ara em cenyiré a cartografiar els seus corresponsals més destacats, començant pel geògraf **Bartomeu Barceló** (1932-2012), els vuit documents conservats del qual remeten la relació amb Fuster al 1960, en què el felicita per Nadal. Excepte la carta de 1962, en què sol·licita a Fuster el nom d'una distribuïdora valenciana per posar a la venda una obra geogràfica i econòmica, publicada per la Cambra de Comerç de les Balears, les altres set cartes del 1964 al 1967 fan referència a la publicació d'*Els mallorquins* de Josep Melià a la col·lecció Realitats i Mites de l'Editorial Daedalus, que ell dirigia. Abans, des del 1960, Bartomeu Barceló ja es fa present a les cartes del corresposnal fusterià per excel·lència, el sociòleg Joaquim Maluquer (1930-2011), a qui Joan Fuster s'adreça el 21 d'octubre de 1964 dient-li:

Ara he d'escriure un pròleg per al llibre *Nosaltres els mallorquins*, d'en Josep A. Melià Pericàs, que publicaran a Palma els nostres amics Tomeu Barceló i Jaume Vidal Alcover, en una nova editorial —Daedalus—. El llibre és força interessant i dins la línia. El necessitàvem. Veurem què en diu la censura.³¹

De l'expectativa generada per l'obra de Josep Melià fins en dona compte una carta que Jordi Pujol va escriure a Bartomeu Barceló el mateix 1964, de la qual envia còpia a Joan Fuster. Les cartes del geògraf i editor mallorquí del 1964 al 1967, data final de la publicació de l'assaig de Melià, permeten resseguir el procés des que li demana a Fuster el pròleg el 1964, li comenta el 1965 els problemes de censura fins que *Els mallorquins*, títol definitiu de l'obra, passa la censura el 1967, és publicat i enviat a Fuster, tot demanant-li el nom d'alguns intel·lectuals per fer-los-la arribar. Aquestes cartes són paral·leles a les set cartes que **Josep Melià** (1939-2000) envia a Fuster, sense any però segurament des del mateix 1962 per tal com, a la primera, li comenta *Nosaltres, els valencians* i la seva aplicació mallorquina amb una obra titulada *Nosaltres, els mallorquins*. La segona és ja la tramesa de l'obra *Els mallorquins* demanant-li la seva opinió, que és tinguda en compte, com expressa a la tercera carta, mentre que la quarta és d'agraïment pel seu pròleg i de comentari dels problemes de censura. Finalment, li pot comunicar la publicació de l'obra el 1967 i agrair-li les crítiques que li ha dedicat.

L'impacte reeixit de *Nosaltres, els valencians* en l'obra de Josep Melià i gràcies al paper determinant de Bartomeu Barceló, no por fer oblidar que la seva actuació va més enllà de l'obra de Melià perquè, com diu en un article publicat al monogràfic «Menorca ahir i avui» del *Serra d'Or* del novembre de 1964,

²⁹ Gabriel ENSENYAT PUJOL (2022). *Fuster i els mallorquins. El debat identitari a la Mallorca tardofranquista*. València: Tres i Quatre. I «Joan Fuster i Josep Melià».

https://www.caib.cat/sites/anyjoanfuster/ca/articles_actuats/

³⁰ Nel MARTÍ, «L'impacte de Joan Fuster i *Nosaltres, els valencians* en Andreu Murillo».

https://www.caib.cat/sites/anyjoanfuster/ca/articles_actuats/

³¹ Joan FUSTER (2005). *Correspondència, 8. Joaquim Maluquer i Sostres, 2a part*. València: Universitat de València; Tres i Quatre, p. 88-89.

Mentre que el Principat té la *Notícia de Catalunya* i el País Valencià, el *Nosaltres, els valencians*, les illes estan orfes d'un llibre semblant. Però aquest text no es pot fer per a totes les Balears alhora, sinó que ha de ser una trilogia —Mallorca, Menorca, Eivissa— que ressusciti la consciència de la realitat històrica catalana de cada una de les illes. Sabem que hom treballa en el de Mallorca, que el d'Eivissa està a punt de ser començat, però no tenim notícia de res semblant de Menorca.»

Isidor Marí, a l'article abans citat, ha mirat d'aclarir, sense resultats, la persona d'Eivissa que podia estar al darrere d'un projecte que no es va arribar a materialitzar. Sí que va tenir més recorregut la iniciativa menorquina perquè, tot i que en un primer moment es va pensar en Joan Hernández Mora, va ser **Andreu Murillo** (1930-2007) qui va prendre la iniciativa d'escriure un llibre en l'estela de *Nosaltres, els valencians*. Tot i que hi ha una sola carta de l'historiador menorquí a Joan Fuster del 1968, que evidencia el seu interès per la bibliografia menorquina i la *Revista de Menorca*, hi ha cartes a l'arxiu familiar Murillo Orfila que mostren el contacte fonamental no sols amb Bartomeu Barceló sinó també amb Ramon Bastardes d'Edicions 62, que li va dedicar el llibre de Fuster el 20 d'agost de 1964. Que aquest mateix any Andreu Murillo ja estava immers en la redacció del que acabaria anomenant *Els menorquins* ho evidencia la carta de Bartomeu Barceló del 7 de desembre:

Amb molt de gust llegiré les parts del vostre treball que m'envieu i si trobau, inclús les podem enviar a Joan Fuster, bon amic meu, i que de segur que si li agraden vos farà un pròleg.

Murillo, que va retocar i ampliar el llibre com a mínim fins al 1972, va deixar l'obra inèdita, tot i que ara en procés d'edició pel seu interès històric. En qualsevol cas, les trobades amb Fuster de caràcter civopolític es van produir des de finals dels seixanta i al llarg dels anys setanta, com n'ha deixat constància Nel Martí a l'article citat i fins puntualment Antoni Rico Garcia a *Joan Fuster i el pensament nacional*.

Per acabar, voldria deixar constància de l'interès d'altres cartes de corresponents no illencs, com la del 1966 de **Martí Torrent**, membre del Front Nacional de Catalunya durant el franquisme, que comenta a Fuster l'organització a les Illes Balears d'unes jornades en defensa de la unitat dels Països Catalans, el programa de les quals, amb el títol *Converses d'estiu a les Illes*, li adjunta. Fuster es fa també present a la carta de **Lluís Garcia** del 1967 en què sol·licita a Fuster una conferència sobre l'obra de Josep Melià *Els mallorquins* a uns estudiants de Mallorca que es troben de visita per Barcelona. Un any després, **Nia [Antònia] Canyelles Bartolomei**, aleshores estudiant d'assistència social, demana a Fuster que vagi a fer-los una conferència a Palma sobre literatura i sociologia. I el 1976 és **Biel Mesquida** qui s'adreça a Fuster perquè participi en unes taules rodones sobre Països Catalans a Barcelona, proposta que Fuster rebutja. L'impacte, a més, de l'atemptat a Joan Fuster del 1981 es concreta, a més dels suports ja esmentats, en els que li fan arribar els **Escoltes de Mallorca**, els ecologistes del **GOB** i **Clement Garau** (1924-2015), president de l'OCB del 1970 al 1976 i fundador el 1985 del Grup Blanquerna.

PUNT FINAL

A aquesta cartografia sumària dels corresponents illencs de Joan Fuster encara s'hi podrien afegir i trobar detalls curiosos i divertits, com les tres postals del «Mallorquinet Torracollons» del 1962, 1972 i 1975 des de Mallorca, el Brasil i Barcelona, o l'anècdota que Joan Fuster conta a la professora catalana Eulàlia Duran, en una carta del 1977, sobre els gustos culinàries d'un «senyor de Menorca». Les Illes es fan també presents a través de postals de diferents amistats de Joan Fuster des de Eivissa, Mallorca i Menorca, com la de Raimon, sense data, des de Fornells, la de Ferran de Pol del 1978 des de Cala'n Porter, o la de la medievalista Rosanna Cantavella del 1984 des de Ciutadella, per posar només tres exemples menorquins.

Amb tot, del que aquesta cartografia fusteriana insular, elaborada a partir de l'Inventari de la correspondència de Joan Fuster de la Biblioteca de Catalunya i amb incursions als volums publicats de la *Correspondència*, vol deixar constància és de l'abast i la importància de les relacions de Joan Fuster, «un element normal de la totalitat de la nostra àrea lingüística» com volia Josep Pla, amb personalitats i institucions de les Illes Balears. Ara el que cal és que la cartografia estimuli, com ja ha fet en molts casos, la creació d'estudis monogràfics que ens retornin, amb tota la complexitat i els matisos, les relacions de Joan Fuster amb els seus corresponents illencs.